

๘. มหาตณฺหาสขยสุตฺต^๑

[๑๕๖] เอมเม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา สาวคฺคิยํ วิหริติ เขตฺวเน อนาถปิณฺฑิกสุส อารามे. เตน โข ปน สมเยน สาคิสฺส นาม ภิกฺขุโน เกวณฺณปฺตฺตสฺส เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ “ตถาหํ ภควตา ชมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชวตฺติ สํสฺรติ อนนฺถนุ”ติ. อสฺโสสุํ โข สมพฺพุลา ภิกฺขุ: สาคิสฺส กิร นาม ภิกฺขุโน เกวณฺณปฺตฺตสฺส เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ “ตถาหํ ภควตา ชมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชวตฺติ สํสฺรติ อนนฺถนุ”ติ.

อถ โข เต ภิกฺขุ, เยน สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต, เตนุสฺสงฺกมฺมึสุ; อุปฺสงฺกมิตฺวา สาคี ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตทโวจฺจุ “สจฺจํ กิร เต อาวุโส สาคิ เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ‘ตถาหํ ภควตา ชมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชวตฺติ สํสฺรติ อนนฺถนุ’ติ. เอวํ พุยา โข อหํ อาวุโส ภควตา ชมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชวตฺติ สํสฺรติ อนนฺถนุติ. อถ โข เต ภิกฺขุ สาคี ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตฺสฺมา ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตา วิเวจฺตุกามา สมฺนุญฺชชฺนติ สมฺนุคฺคาหนฺติ สมฺนุภาสฺนติ “มา เอวํ อาวุโส สาคิ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภากิจฺจ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย, อนेกปริยาเยน อาวุโส สาคิ ปฏฺิจฺจสมุปฺปนฺนํ วิญฺญาณํ วุตฺตํ ภควตา ‘อณฺถนุ ปจฺจยา นตฺถิ วิญฺญาณสุส สมภโว”ติ. เอมปิ โข สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต เตหิ ภิกฺขุหิ สมฺนุญฺชชฺยมาโน สมฺนุคฺคาหิยมาโน สมฺนุภาสฺยมาโน ตเทว ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ ทามสา ปรามาสา อภินิวิตฺส โวหริติ “เอวํ พุยา โข อหํ อาวุโส ภควตา ชมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชวตฺติ สํสฺรติ อนนฺถนุ”ติ.

[๑๕๗] ยโต โข เต ภิกฺขุ นาสกฺขีสุ สาคี ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตฺสฺมา ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตา วิเวจฺตุ. อถ โข เต ภิกฺขุ, เยน ภควา, เตนุสฺสงฺกมฺมึสุ; อุปฺสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสีทิสฺสุ. เอกมฺนฺตํ นิสฺสินฺนา โข เต ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจฺจุ: สาคิสฺส นาม ฆนฺเต ภิกฺขุโน เกวณฺณปฺตฺตสฺส เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ “ตถาหํ ภควตา ชมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชวตฺติ สํสฺรติ อนนฺถนุ”ติ. อสฺสุมฺห โข

^๑ พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปธานสาส์น

มยฺ ภนฺเต: สาคิสฺส กิร นาม ภิกฺขุโน เกวณฺณปฺตฺตสฺส เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ “ตถาหํ ภควตา ฆมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชาวติ สํสฺรติ อนนฺดณฺ”ติ. อถ โข มยฺ ภนฺเต, เยน สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต, เตนฺอุปสงฺกมิมฺห; อุปสงฺกมิตฺวา สาคี ภิกฺขุํ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตทโวจฺมฺห “สจฺจํ กิร เต อาวุโส สาคิ เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ‘ตถาหํ ภควตา ฆมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชาวติ สํสฺรติ อนนฺดณฺ’ติ. เอวํ วุตฺเต ภนฺเต สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต อเมหฺ เอตทโวจ “เอวํ พุยา โข อหํ อาวุโส ภควตา ฆมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชาวติ สํสฺรติ อนนฺดณฺ”ติ. อถ โข มยฺ ภนฺเต สาคี ภิกฺขุํ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตสฺมา ปาปกา ทิฏฺฐิจิตฺตา วิเวเจตุกามา สมนฺยุชฺชิมฺห สมนฺคาคิมฺห สมนฺภาสิมฺห “มา เอวํ อาวุโส สาคิ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ; น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย, อนนฺคปริยาเยน อาวุโส สาคิ ปฏฺิจจสมฺบุปฺปนฺนํ วิญฺญาณํ วุตฺตํ ภควตา ‘อนนฺตฺร ปจฺจยา นตฺถิ วิญฺญาณสฺส สมฺภโว”ติ. เอวมฺปิ โข ภนฺเต สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต อเมหฺหิ สมนฺยุชฺชิตฺวาโน สมนฺคาคาคิยมาโน สมนฺภาสิยมาโน ตเทว ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ ฅามสา ปฺรามสา อภินิวิสฺส โวหฺรติ “เอวํ พุยา โข อหํ อาวุโส ภควตา ฆมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชาวติ สํสฺรติ อนนฺดณฺ”ติ. ยโต โข มยฺ ภนฺเต นาสกฺขิมฺห สาคี ภิกฺขุํ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตสฺมา ปาปกา ทิฏฺฐิจิตฺตา วิเวเจตุ. อถ มยฺ เอตมตฺถํ ภควโต อาโรเจมาติ.

[๑๕๘] อถ โข ภควา อนนฺตฺรํ ภิกฺขุํ อามนฺเตสิ “เอหิ ตฺวํ ภิกฺขุ, มม วจเนน สาคี ภิกฺขุํ เกวณฺณปฺตฺตํ อามนฺเตหิ ‘สตฺถา ตํ อาวุโส สาคิ อามนฺเตหิ’ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏฺิสสฺตฺวา, เยน สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สาคี ภิกฺขุํ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตทโวจ “สตฺถา ตํ อาวุโส สาคิ อามนฺเตหิ”ติ. “เอวมาวุโส”ติ โข สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต ตสฺส ภิกฺขุโน ปฏฺิสสฺตฺวา, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตฺตํ นิสีหิ. เอกมฺนตฺตํ นิสินฺนํ โข สาคี ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺตํ ภควา เอตทโวจ “สจฺจํ กิร เต สาคิ เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ‘ตถาหํ ภควตา ฆมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชาวติ สํสฺรติ อนนฺดณฺ”ติ. เอวํ พุยา โข อหํ ภนฺเต ภควตา ฆมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา ตเทวิทํ วิญฺญาณํ สนฺชาวติ สํสฺรติ อนนฺดณฺติ. กตมํ ตํ สาคิ วิญฺญาณนฺติ. ยฺวายํ ภนฺเต วโท เวเทยฺโย, ตตฺตร ตตฺตร กลฺยาณปาปกาณํ

กมฺมานํ วิปากํ ปฏิสฺสเวทตฺติ. กสฺส นฺ โข นาม ตฺวํ โมฆปฺริส มยา เอวํ ชมฺมํ เทสิตํ อาชานาถิ? นนฺ มยา โมฆปฺริส อเนกปริยาเยน ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ วิญฺญาณํ วุตฺตํ “อณฺฺณตฺร ปจฺจยา นตฺถิ วิญฺญาณสฺส สมฺภโว”ติ. อถ จ ปน ตฺวํ โมฆปฺริส อตฺตนา ทฺกคฺคหิตฺเตน อเมห เจว อพฺภาจิกฺขติ, อตฺตนาญจ ขนฺติ, พหุญจ อปฺลฺลํ ปสวติ. ตถฺหิ เต โมฆปฺริส ภวิสฺสติ ทิฆมฺรตฺตํ อหิตาย ทฺกขายาติ.

[๓๕๕] อถ โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสฺสิ “ตํ ก็ มณฺเฑธ ภิกฺขเว? อปี นายํ สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต อุสฺมิกโตปี อิมสฺมี ชมฺมวินเย”ติ. ก็ หิ ลียา ภนฺเต, โน เหนฺตํ ภนฺเตติ. เอวํ วุตฺเต สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต ตฺถฺหิภูโต มงฺกฺภูโต ปตฺตคฺกขนฺโร อโรมุโข ปชฺฌายนฺโต อปฺปฏิภาโน นิสฺสิทฺติ. อถ โข ภควา สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺตํ ตฺถฺหิภูตํ มงฺกฺภูตํ ปตฺตคฺกขนฺธํ อโรมุขํ ปชฺฌายนฺตํ อปฺปฏิภาณํ วิทิตฺวา สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺตํ เอตทโวจ “ปฺลฺลยาสฺสสิ โข ตฺวํ โมฆปฺริส เอเตน สเกน ปาปเกน ทิฏฺฐิกเตน. อิทาหิ ภิกฺขุ ปฏิปฺจฺจิสฺสามิ”ติ.

อถ โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสฺสิ “ตฺวเมหปี เม ภิกฺขเว เอวํ ชมฺมํ เทสิตํ อาชานาถ, ยถายํ สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต อตฺตนา ทฺกคฺคหิตฺเตน อเมห เจว อพฺภาจิกฺขติ, อตฺตนาญจ ขนฺติ, พหุญจ อปฺลฺลํ ปสวติ”ติ. โน เหนฺตํ ภนฺเต. อเนกปริยาเยน หิ โน ภนฺเต ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ วิญฺญาณํ วุตฺตํ ภควตา “อณฺฺณตฺร ปจฺจยา นตฺถิ วิญฺญาณสฺส สมฺภโว”ติ. สาธุ สาธุ ภิกฺขเว, สาธุ โข เม ตฺวเมห ภิกฺขเว เอวํ ชมฺมํ เทสิตํ อาชานาถ, อเนกปริยาเยน หิ โว ภิกฺขเว ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ วิญฺญาณํ วุตฺตํ มยา “อณฺฺณตฺร ปจฺจยา นตฺถิ วิญฺญาณสฺส สมฺภโว”ติ. อถ จ ปนายํ สาคิ ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺโต อตฺตนา ทฺกคฺคหิตฺเตน อเมห เจว อพฺภาจิกฺขติ, อตฺตนาญจ ขนฺติ, พหุญจ อปฺลฺลํ ปสวติ. ตถฺหิ ตสฺส โมฆปฺริสสฺส ภวิสฺสติ ทิฆมฺรตฺตํ อหิตาย ทฺกขาย.

[๔๐๐] ยํ ยทว^๒ ภิกฺขเว ปจฺจยํ ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ, เตเน เตเนว

^๒ ก. ขณฺณทว

วิจารณ์ญาณนุเตว³ สงขุขัย⁴ คจฺจติ. จกฺขุณฺจ ปฏฺิจฺจ รุเป จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ,
 จกฺขุวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. โสตฺถจฺจ ปฏฺิจฺจ สทฺเท จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ,
 โสตฺถวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. ฆานนฺจ ปฏฺิจฺจ คนฺธเ จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ,
 ฆานวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. ชิวฺหณฺจ ปฏฺิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ,
 ชิวฺหาวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. กายณฺจ ปฏฺิจฺจ โผฏฺฐพฺเพ จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ,
 กายวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. มนฺณจ ปฏฺิจฺจ ฐมฺเม จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ,
 มโนวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ.

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ยํ ยทฺเว ปจฺจยํ ปฏฺิจฺจ อคฺคิ ชลติ, เตน เตเนว สงขุขัย คจฺจติ:
 กญฺจณฺจ ปฏฺิจฺจ อคฺคิ ชลติ, กญฺจคฺคิเตว สงขุขัย คจฺจติ. สกฺลิกณฺจ ปฏฺิจฺจ อคฺคิ ชลติ,
 สกฺลิกคฺคิเตว สงขุขัย คจฺจติ. ตินฺณณฺจ ปฏฺิจฺจ อคฺคิ ชลติ, ตินฺนคฺคิเตว สงขุขัย คจฺจติ.
 โคมยณฺจ ปฏฺิจฺจ อคฺคิ ชลติ, โคมยคฺคิเตว สงขุขัย คจฺจติ. ฤสณฺจ ปฏฺิจฺจ อคฺคิ ชลติ,
 ฤสคฺคิเตว สงขุขัย คจฺจติ. สงฺการณฺจ ปฏฺิจฺจ อคฺคิ ชลติ, สงฺการคฺคิเตว สงขุขัย คจฺจติ.
 เอมเมว โข ภิกฺขเว ยํ ยทฺเว ปจฺจยํ ปฏฺิจฺจ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ, เตน เตเนว สงขุขัย คจฺจติ:
 จกฺขุณฺจ ปฏฺิจฺจ รุเป จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ, จกฺขุวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. โสตฺถจฺจ
 ปฏฺิจฺจ สทฺเท จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ, โสตฺถวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. ฆานนฺจ ปฏฺิจฺจ
 คนฺธเ จ อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. ชิวฺหณฺจ ปฏฺิจฺจ รเส จ
 อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. กายณฺจ ปฏฺิจฺจ โผฏฺฐพฺเพ จ
 อุปฺปชฺชติ วิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ. มนฺณจ ปฏฺิจฺจ ฐมฺเม จ อุปฺปชฺชติ
 วิญฺญาณํ, มโนวิญฺญาณนุเตว สงขุขัย คจฺจติ.

[๔๐๑] ภูตมิตฺถนฺติ ภิกฺขเว ปสฺสเถธาติ. เหวํ ฆนฺเต. ตทาหารสมฺภวณฺติ ภิกฺขเว
 ปสฺสเถธาติ. เหวํ ฆนฺเต. ตทาหารนิโรธา ยํ ภูตํ, ตํ นิโรธมฺมณฺติ ภิกฺขเว ปสฺสเถธาติ. เหวํ
 ฆนฺเต. ภูตมิตฺถํ โนสฺสฺสูติ ภิกฺขเว กงฺขโต อุปฺปชฺชติ วิจิกิฉฺฉาติ. เหวํ ฆนฺเต. ตทาหารสมฺภวํ
 โนสฺสฺสูติ ภิกฺขเว กงฺขโต อุปฺปชฺชติ วิจิกิฉฺฉาติ. เหวํ ฆนฺเต. ตทาหารนิโรธา ยํ ภูตํ, ตํ

³ ก. วิญญานนุเตววาติ อิทํ ปทํ น ทิสฺสติ

⁴ ส.อิ. สงขุ

นิโรธมมํ โนสฺสูติ ภิกฺขเว กงฺขโต อุปฺปชฺชติ วิจิจฺจนาติ. เอวํ ภาณเต. ภูตฺมิทฺตํ ภิกฺขเว
 ยถาภูตํ สมฺมปฺปลณฺณาย ปสฺสโต ยา วิจิจฺจนา, สทา ปหียตีติ. เอวํ ภาณเต. ตทาหารสมฺภวณฺติ
 ภิกฺขเว ยถาภูตํ สมฺมปฺปลณฺณาย ปสฺสโต ยา วิจิจฺจนา, สทา ปหียตีติ. เอวํ ภาณเต.
 ตทาหารนิโรธา ยํ ภูตํ, ตํ นิโรธมฺมนฺติ ภิกฺขเว ยถาภูตํ สมฺมปฺปลณฺณาย ปสฺสโต ยา
 วิจิจฺจนา, สทา ปหียตีติ. เอวํ ภาณเต. ภูตฺมิทฺตํ ภิกฺขเว อิติปิ โว เอตฺถ นินฺพิจิจฺจนาติ.
 เอวํ ภาณเต. ตทาหารสมฺภวณฺติ ภิกฺขเว อิติปิ โว เอตฺถ นินฺพิจิจฺจนาติ. เอวํ ภาณเต.
 ตทาหารนิโรธา ยํ ภูตํ, ตํ นิโรธมฺมนฺติ ภิกฺขเว อิติปิ โว เอตฺถ นินฺพิจิจฺจนาติ. เอวํ ภาณเต.
 ภูตฺมิทฺตํ ภิกฺขเว ยถาภูตํ สมฺมปฺปลณฺณาย สฺุทฺธิจฺจนฺติ. เอวํ ภาณเต. ตทาหารสมฺภวณฺติ
 ภิกฺขเว ยถาภูตํ สมฺมปฺปลณฺณาย สฺุทฺธิจฺจนฺติ. เอวํ ภาณเต. ตทาหารนิโรธา ยํ ภูตํ, ตํ
 นิโรธมฺมนฺติ ภิกฺขเว ยถาภูตํ สมฺมปฺปลณฺณาย สฺุทฺธิจฺจนฺติ. เอวํ ภาณเต. อิมญฺเจ ตฺุเมห
 ภิกฺขเว ทิฏฺฐี เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาคํ อลฺลียะถ เกพาเยถ ฌนาเยถ มฺมาเยถ อปี นฺุ เม
 ตฺุเมห ภิกฺขเว กุลฺลูปมํ ฌมฺมํ เทสิคํ อาชานะยฺยาถ นิตฺถรณฺตฺถาย, โน คหณฺตฺถายาติ. โน
 เหคํ ภาณเต. อิมญฺเจ ตฺุเมห ภิกฺขเว ทิฏฺฐี เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาคํ น อลฺลียะถ น
 เกพาเยถ น ฌนาเยถ น มฺมาเยถ. อปี นฺุ เม ตฺุเมห ภิกฺขเว กุลฺลูปมํ ฌมฺมํ เทสิคํ
 อาชานะยฺยาถ นิตฺถรณฺตฺถาย, โน คหณฺตฺถายาติ. เอวํ ภาณเต.

[๔๐๒] จตฺตารโหเม ภิกฺขเว อาหารา ภูตानํ वा สत्तฺตานํ จิตฺติยา สมฺภเวสีนํ वा
 อนุคฺคหาย. กตฺเม จตฺตารโ? กพฺพิงฺกาโร อหาโร โอพาริโก वा สฺุขุโม वा, สฺุสฺโส ทฺุติโย,
 มโนสฺลยเจตนา ตฺุติยา, วิญฺญาณํ จตฺตํ. อิมे จ ภิกฺขเว จตฺตารโ อาหารา กีนิทานา
 กีสฺมุตฺथा กีชาติกา กีปภาวา? อิมे จตฺตารโ อาหารา ตณฺหานิทานา ตณฺหาสมฺุตฺथा ตณฺหา
 ชาติกา ตณฺหาปภาวา. ตณฺหา จายํ ภิกฺขเว กีนิทานา กีสฺมุตฺथा กีชาติกา กีปภาวา? ตณฺหา
 เวทนานิทานา เวทนาสมฺุตฺथा เวทนาชาติกา เวทนาปภาวา. เวทนา จายํ ภิกฺขเว กีนิทานา
 กีสฺมุตฺथा กีชาติกา กีปภาวา? เวทนา สฺุสนิทานา สฺุสฺสมฺุตฺथा สฺุสฺชาติกา สฺุสฺปภาวา.
 สฺุสฺโส จายํ ภิกฺขเว กีนิทานา กีสฺมุตฺโย กีชาติโก กีปภาโว? สฺุสฺโส สฺุพายตฺนนิทานา
 สฺุพายตฺนสมฺุตฺโย สฺุพายตฺนชาติโก สฺุพายตฺนปภาโว. สฺุพายตฺนลฺจิทํ ภิกฺขเว กีนิทานํ
 กีสฺมุตฺยํ กีชาติกํ กีปภาवं? สฺุพายตฺนํ นามรฺูปนิทานํ นามรฺูปสมฺุตฺยํ นามรฺูปชาติกํ
 นามรฺูปปภาवं. นามรฺูปลฺจิทํ ภิกฺขเว กีนิทานํ กีสฺมุตฺยํ กีชาติกํ กีปภาवं? นามรฺูป

วิญญานนิทานํ วิญญานสมุทฺถํ วิญญานชาติกํ วิญญานปภวํ. วิญญานณฺจิทํ ภิกฺขเว
 กีนินทานํ ก็สมุทฺถํ ก็ชาติกํ ก็ปภวํ ? วิญญานํ สงฺขารนิทานํ สงฺขารสมุทฺถํ สงฺขารชาติกํ
 สงฺขารปภวํ. สงฺขารา จิเม ภิกฺขเว กีนินทานา ก็สมุทฺธา ก็ชาติกา ก็ปภวา ? สงฺขารา
 อวิขฺขานินทานา อวิขฺขาสมุทฺธา อวิขฺขาชาติกา อวิขฺขาปภวา. อิติ โข ภิกฺขเว อวิขฺขาปจฺจยา
 สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญญานํ, วิญญานปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สพายตฺนํ,
 สพายตฺนปจฺจยา ผสฺสโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา
 อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺข
 โทมนสฺสุปายาสา สมฺภวานฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺภโว โหติ.

[๔๐๓] “ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ชาติปจฺจยา นฺ โข ภิกฺขเว
 ชรามรณํ โน วา ? ถถ วา เอตฺถ โหตีติ. ชาติปจฺจยา ภนฺเต ชรามรณํ, เอวํ โน เอตฺถ โหติ
 “ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ”ติ. “ภวปจฺจยา ชาติ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ภวปจฺจยา นฺ โข
 ภิกฺขเว ชาติ โน วา ? ถถ วา เอตฺถ โหตีติ. ภวปจฺจยา ภนฺเต ชาติ, เอวํ โน เอตฺถ โหติ
 “ภวปจฺจยา ชาติ”ติ “อุปาทานปจฺจยา ภโว”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, อุปาทานปจฺจยา นฺ โข
 ภิกฺขเว ภโว โน วา ? ถถ วา เอตฺถ โหตีติ. อุปาทานปจฺจยา ภนฺเต ภโว, เอวํ โน เอตฺถ
 โหติ “อุปาทานปจฺจยา ภโว”ติ. “ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ,
 ตณฺหาปจฺจยา นฺ โข ภิกฺขเว อุปาทานํ โน วา ? ถถ วา เอตฺถ โหตีติ. ตณฺหาปจฺจยา ภนฺเต
 อุปาทานํ, เอวํ โน เอตฺถ โหติ “ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺ”ติ. “เวทนาปจฺจยา ตณฺหา”ติ
 อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ เวทนาปจฺจยา นฺ โข ภิกฺขเว ตณฺหา โน วา ? ถถ วา เอตฺถ โหตีติ.
 เวทนาปจฺจยา ภนฺเต ตณฺหา, เอวํ โน เอตฺถ โหติ “เวทนาปจฺจยา ตณฺหา”ติ. “ผสฺสปจฺจยา
 เวทนา”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ผสฺสปจฺจยา นฺ โข ภิกฺขเว เวทนา โน วา ? ถถ วา เอตฺถ
 โหตีติ. ผสฺสปจฺจยา ภนฺเต เวทนา, เอวํ โน เอตฺถ โหติ “ผสฺสปจฺจยา เวทนา”ติ.
 “สพายตฺนปจฺจยา ผสฺสโส”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, สพายตฺนปจฺจยา นฺ โข ภิกฺขเว ผสฺสโส
 โน วา ? ถถ วา เอตฺถ โหตีติ. สพายตฺนปจฺจยา ภนฺเต ผสฺสโส, เอวํ โน เอตฺถ โหติ
 สพายตฺนปจฺจยา ผสฺสโสติ. นามรูปปจฺจยา สพายตฺนนฺ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ,
 นามรูปปจฺจยา นฺ โข ภิกฺขเว สพายตฺนํ โน วา ? ถถ วา เอตฺถ โหตีติ. นามรูปปจฺจยา
 ภนฺเต สพายตฺนํ, เอวํ โน เอตฺถ โหติ “นามรูปปจฺจยา สพายตฺนนฺ”ติ. “วิญญานปจฺจยา

นามรูปนุ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, วิญฺญาณปจฺจยา นุ โข ภิกฺขเว นามรูปํ โน วา? กถํ วา
 เอกฺค โหตีติ. วิญฺญาณปจฺจยา ภาณเต นามรูปํ, เอวํ โน เอกฺค โหตี “วิญฺญาณปจฺจยา
 นามรูปนุ”ติ. “สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนุ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, สงฺขารปจฺจยา นุ โข
 ภิกฺขเว วิญฺญาณํ โน วา? กถํ วา เอกฺค โหตีติ. สงฺขารปจฺจยา ภาณเต วิญฺญาณํ, เอวํ โน
 เอกฺค โหตี “สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนุ”ติ. “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ,
 อวิชฺชาปจฺจยา นุ โข ภิกฺขเว สงฺขารา โน วา? กถํ วา เอกฺค โหตีติ. อวิชฺชาปจฺจยา
 ภาณเต สงฺขารา, เอวํ โน เอกฺค โหตี “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา”ติ.

[๔๐๔] สาธุ ภิกฺขเว. อิติ โข ภิกฺขเว ตุมฺหะปิ เอวํ วเทถ, อหุมฺปิ เอวํ วทามิ:
 อิมสฺมี สติ อิทํ โหตี, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, ยทิตํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา,
 สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สพายตณฺ์, สพายตณฺ์ปจฺจยา
 ผสฺสโต, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺฺหา, ตณฺฺหาปจฺจยา อุปาทานํ,
 อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุ-
 ปายาสา สมุทฺถนฺติ. เอวเมตฺตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตี.

อวิชฺชาเย เตว อเสสวिरาคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ,
 วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ, นามรูปนิโรธา สพายตณฺ์นิโรโธ, สพายตณฺ์นิโรธา
 ผสฺสนิโรโธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ, เวทนานิโรธา ตณฺฺหานิโรโธ, ตณฺฺหานิโรธา
 อุปาทานนิโรโธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ. เอวเมตฺตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ
 โหตี.

[๔๐๕] “ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ชาตินิโรธา นุ โข
 ภิกฺขเว ชรามรณนิโรโธ โน วา? กถํ วา เอกฺค โหตีติ. ชาตินิโรธา ภาณเต ชรามรณนิโรโธ,
 เอวํ โน เอกฺค โหตี “ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ”ติ. “ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ”ติ อิติ โข
 ปเนตํ วุตฺตํ, ภวนิโรธานุ โข ภิกฺขเว ชาตินิโรโธ โน วา? กถํ วา เอกฺค โหตีติ. ภวนิโรธา
 ภาณเต ชาตินิโรโธ, เอวํ โน เอกฺค โหตี “ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ”ติ. “อุปาทานนิโรธา

ภวนิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, อุปาทานนิโรธา นฺ โข ภิกฺขเว ภวนิโรธ โน วา? กถํ วา
 เหตุถ โหตีติ. อุปาทานนิโรธา ภนฺเต ภวนิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ “อุปาทานนิโรธา
 ภวนิโรธ”ติ. “ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, ตณฺหานิโรธา นฺ
 โข ภิกฺขเว อุปาทานนิโรธ โน วา? กถํ วา เหตุถ โหตีติ. ตณฺหานิโรธา ภนฺเต
 อุปาทานนิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ “ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรธ”ติ. “เวทนานิโรธา
 ตณฺหานิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, เวทนานิโรธา นฺ โข ภิกฺขเว ตณฺหานิโรธ โน วา?
 กถํ วา เหตุถ โหตีติ. เวทนานิโรธา ภนฺเต ตณฺหานิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ
 “เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรธ”ติ. “ผลฺลสนิโรธา เวทนานิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ,
 ผลฺลสนิโรธา นฺ โข ภิกฺขเว เวทนานิโรธ โน วา? กถํ วา เหตุถ โหตีติ. ผลฺลสนิโรธา ภนฺเต
 เวทนานิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ “ผลฺลสนิโรธา เวทนานิโรธ”ติ. “สพฺพยตนนิโรธา
 ผลฺลสนิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, สพฺพยตนนิโรธา นฺ โข ภิกฺขเว ผลฺลสนิโรธ โน วา?
 กถํ วา เหตุถ โหตีติ. สพฺพยตนนิโรธา ภนฺเต ผลฺลสนิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ
 “สพฺพยตนนิโรธา ผลฺลสนิโรธ”ติ. “นามรูปนิโรธา สพฺพยตนนิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ,
 นามรูปนิโรธา นฺ โข ภิกฺขเว สพฺพยตนนิโรธ โน วา? กถํ วา เหตุถ โหตีติ. นามรูปนิโรธา
 ภนฺเต สพฺพยตนนิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ “นามรูปนิโรธา สพฺพยตนนิโรธ”ติ.
 “วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, วิญฺญาณนิโรธา นฺ โข ภิกฺขเว
 นามรูปนิโรธ โน วา? กถํ วา เหตุถ โหตีติ. วิญฺญาณนิโรธา ภนฺเต นามรูปนิโรธ, เอวํ
 โน เหตุถ โหติ “วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรธ”ติ. “สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธ”ติ
 อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, สงฺขารนิโรธา นฺ โข ภิกฺขเว วิญฺญาณนิโรธ โน วา? กถํ วา เหตุถ
 โหตีติ. สงฺขารนิโรธา ภนฺเต วิญฺญาณนิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ “สงฺขารนิโรธา
 วิญฺญาณนิโรธ”ติ. “อวิชฺขานิโรธา สงฺขารนิโรธ”ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, อวิชฺขานิโรธา นฺ
 โข ภิกฺขเว สงฺขารนิโรธ โน วา? กถํ วา เหตุถ โหตีติ. อวิชฺขานิโรธา ภนฺเต
 สงฺขารนิโรธ, เอวํ โน เหตุถ โหติ “อวิชฺขานิโรธา สงฺขารนิโรธ”ติ.

[๔๐๖] สาธุ ภิกฺขเว. อิติ โข ภิกฺขเว ตุมฺหํปิ เอวํ วเทถ, อหํปิ เอวํ วทามิ:
 อิมสฺมี อสตี อิทํ โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺชติ; ยทิทํ อวิชฺขานิโรธา สงฺขารนิโรธ,
 สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรธ, นามรูปนิโรธา

สพายนนิโรธ, สพายนนิโรธา ผสฺสนิโรธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรธ ตณฺหานิโรธา. อุปาทานนิโรธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรธ, ชาตินิโรธา ชรามรณ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ. เอวเมตสฺส เภวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรธ โหติ.

[๔๐๗] อปี นฺุ ตุมฺเห ภิกฺขเว เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา ปุพฺพนฺตํ วา ปฏฺิชาเวยฺยาถ “อหฺสุมฺห นฺุ โข มยํ อตีตมฺทฺธานํ ? น นฺุ โข อหฺสุมฺห อตีตมฺทฺธานํ ? ก็ นฺุ โข อหฺสุมฺห อตีตมฺทฺธานํ ? ถลํ นฺุ โข อหฺสุมฺห อตีตมฺทฺธานํ ? ก็ หุตุวา ก็ อหฺสุมฺห นฺุ โข มยํ อตีตมฺทฺธานนฺุ”ติ. โน เหตุํ ภนฺเต. อปี นฺุ ตุมฺเห ภิกฺขเว เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา อปรนฺตํ วา ปฏฺิชาเวยฺยาถ “ภวิสฺสาม นฺุ โข มยํ อนาคตมฺทฺธานํ ? น นฺุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมฺทฺธานํ ? ก็ นฺุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมฺทฺธานํ ? ถลํ นฺุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมฺทฺธานํ ? ก็ หุตุวา ก็ ภวิสฺสาม นฺุ โข มยํ อนาคตมฺทฺธานนฺุ”ติ. โน เหตุํ ภนฺเต. อปี นฺุ ตุมฺเห ภิกฺขเว เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา เอตฺรหิ วา ปจฺจุปปนฺนํทฺธานํ อารพฺภ^๕ อชฺฌตฺตํ ถลํถลํ อสฺสถ “อหํ นฺุ โขสฺมิ ? โน นฺุ โขสฺมิ ? กิณฺุ โขสฺมิ ? ถลํ นฺุ โขสฺมิ ? อยํ นฺุ โข สตุโต กุโต อากโต ? โส กุหิํคามิํ ภวิสฺสตี”ติ. โน เหตุํ ภนฺเต. อปี นฺุ ตุมฺเห ภิกฺขเว เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา เอวํ วเทยฺยาถ “สตุถา โน ครุ, สตุถุ คารเวณ จ มยํ เอวํ วเทมา”ติ. โน เหตุํ ภนฺเต. อปี นฺุ ตุมฺเห ภิกฺขเว เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา เอวํ วเทยฺยาถ “สมโณ เอวมาห, สมณา จ นาม มยํ เอวํ วเทมา”ติ. โน เหตุํ ภนฺเต. อปี นฺุ ตุมฺเห ภิกฺขเว เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา อณฺฺณํ สตุถาริํ อุทฺธิเสยฺยาถาติ. โน เหตุํ ภนฺเต. อปี นฺุ ตุมฺเห ภิกฺขเว เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา, ยานิ ตานิ ปุถุสมณพฺรหฺมณานํ วตโกตฺตูหลมฺงฺกลานิ, ตานิ สารโต ปจฺจาคจฺเจยฺยาถาติ. โน เหตุํ ภนฺเต. นนฺุ ภิกฺขเว ยเทว ตุมฺหากํ สามํ ฌาตุํ สามํ ทิฏฺฐิํ สามํ วิทิตํ, ตเทว ตุมฺเห วเทยฺยาถาติ. เอวํ ภนฺเต. สาธุ ภิกฺขเว. อุปนีตา โข เม ตุมฺเห ภิกฺขเว อิมิณา สนฺุทิฏฺฐิเกน ฃมฺเมน อกาลิเกน เอหิปสฺสิเกน โอปนยิเกน ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺเพน วิญฺญหิ. สนฺุทิฏฺฐิโก อยํ ภิกฺขเว ฃมฺโม อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญหิติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ. อิทเมตฺตํ ปฏฺิจฺจ วุตฺตํ.

^๕ ก.ฉ.ม. อิทํ ปทํ น ทิสฺสติ

[๔๐๘] ติณณั โข ปน ภิกขเว สนฺนิปตฺตา คพฺภสฺสวาทกฺกนฺติ โหติ: อิทฺ มาตาปิตโร จ สนฺนิปตฺตา โหณฺติ, มาตา จ น อุตฺตฺนํ โหติ, กนฺธพฺโป จ น ปจฺจุปฺภุจฺจิตฺโต โหติ; เนว ตาว คพฺภสฺสวาทกฺกนฺติ โหติ. อิทฺ มาตาปิตโร จ สนฺนิปตฺตา โหณฺติ, มาตา จ อุตฺตฺนํ โหติ, กนฺธพฺโป จ น ปจฺจุปฺภุจฺจิตฺโต โหติ; เนว ตาว คพฺภสฺสวาทกฺกนฺติ โหติ. ยโต จ โข ภิกขเว มาตาปิตโร จ สนฺนิปตฺตา โหณฺติ, มาตา จ อุตฺตฺนํ โหติ, กนฺธพฺโป จ ปจฺจุปฺภุจฺจิตฺโต โหติ. เอวํ ติณณั สนฺนิปตฺตา คพฺภสฺสวาทกฺกนฺติ โหติ. ตเมณํ ภิกขเว มาตา นว วา ทส วา มาเส คพฺภํ กุจฺฉินา ปรีหริตี มหตา สํสเยน ครุถารํ, ตเมณํ ภิกขเว มาตา นวณฺณํ วา ทสนฺณํ วา มาसानํ อจฺเจเยน วิชายตี มหตา สํสเยน ครุถารํ; ตเมณํ ชาตํ สมานํ สเกน โลหิตฺเตน โปเสตี. โลหิตฺเตนฺหํ ภิกขเว อริยสฺส วินเย, ยทิทํ มาตุ ญฺญํ. ส โข โส ภิกขเว กุมาโร วุฑฺฒิมฺนุวาย อินฺทฺริยานํ ปรีปากมฺนุวาย, ยานิ ตานิ กุมารกานํ กิพฺพาปนกานิ, เตหิ กิพฺพิ. เสยฺยถิทํ? วงฺกํ ฆฏฺฐิกํ โมกฺขจิกํ จิงฺกุลกํ ปตฺตาพฺหํ รถกํ ฌนฺกํ. ส โข โส ภิกขเว กุมาโร วุฑฺฒิมฺนุวาย อินฺทฺริยานํ ปรีปากมฺนุวาย ปญฺจหิ กามคฺเชหิ สมปฺปีโต สมงฺคิฏฺฐโต ปรีจาเรตี: จกฺขุวิญฺญเยเยหิ รูเปหิ อิกฺกุเจหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปิยฺรูเปหิ กามุปฺสลฺหิตฺเตหิ รชนิเยหิ โสตฺวิญฺญเยเยหิ สทฺเทหิ ฯเปฯ ฆานวิญฺญเยเยหิ กนฺเชหิ. ชิวฺหาวิญฺญเยเยหิ รเสหิ. กายวิญฺญเยเยหิ โฝฏฺฐพฺเพหิ อิกฺกุเจหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปิยฺรูเปหิ กามุปฺสลฺหิตฺเตหิ รชนิเยหิ.

[๔๐๙] โส จกฺขุณา รูปี ทิสฺวา ปิยฺรูเป รูเป สารชฺชตี, อปฺปิยฺรูเป รูเป พฺยาปชฺชตี, อนุปฺภุจฺจิตฺตกายสตี จ วิหริตี ปรีตฺตเจตฺโต, ตลฺลจ เจโตวิมฺุตฺตี ปญฺญาวิมฺุตฺตี ยถาภูตํ นปฺปชานาตี, ยตฺถสฺส เต ปาปกา อกฺุสลา ฌมฺมา อปรีเสตา นิรุชฺฌนฺติ. โส เอวํ อนุโรธวิโรธํ สฺมาปฺนฺโน ยงฺกิลฺลิจิ เวทณํ เวเทตี สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมฺสุขํ วา, โส ตํ เวทณํ อภินฺนุทตี อภิวทตี, อชฺโฆสาย ติกฺกุจฺจตี. ตสฺส ตํ เวทณํ อภินฺนุทโต อภิวทโต อชฺโฆสาย ติกฺกุจฺจโต อปฺปชชตี นนฺทิ, ยาเวทนาสุ นนฺทิ, ตทฺปาทานํ. ตสฺส อฺปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาตี, ชาตีปจฺจยา ชรามฺรณํ โสกปรีเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวณฺติ. เอวเมตฺสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺทโย โหติ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆานเนน กนฺธํ ฆายิตฺวา. ชิวฺหาเย รสํ สายิตฺวา. กายเนน โฝฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา. มนฺสา ฌมฺมํ วิญฺญาเย ปิยฺรูเป ฌมฺเม สารชฺชตี, อปฺปิยฺรูเป ฌมฺเม พฺยาปชฺชตี, อนุปฺภุจฺจิตฺตกายสตี จ วิหริตี

ปริตตเจตโส, ตลจ เจโตวิมุตตี ปณณวิมุตตี ขถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตถสฺส เต ปาปกา
 อกุสลา ฆมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ. โส เอวํ อนุโรธวิโรธํ สฺมาปฺนฺโน ยงฺกิลฺลิจิ เวทณํ
 เวเทติ สฺขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมฺสฺขํ วา, โส ตํ เวทณํ อภินนฺทติ อภิวทติ, อชฺโฆสฺสาย
 ติฏฺฐติ. ตสฺส ตํ เวทณํ อภินนฺทโต อภิวทโต อชฺโฆสฺสาย ติฏฺฐโต อุปฺปชฺชติ นนฺทติ, ยา
 เวทนาสุ นนฺทติ, ตทฺฐปาทานํ. ตสฺส อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา
 ชรามรณํ โสกปริเทวทูกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส
 ทูกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺทโย โหติ.

[๔๑๐] อิธ ภิกฺขเว ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชา
 จรณสมฺปฺนฺโน สุกโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ
 ภควา. โส อิมํ โลกํ สเทวํ สมารํ สพุรหฺมํ สสฺสมณพฺราหฺมณํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ
 อภิญญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, โส ฆมฺมํ เทเสติ อาทิกฺลฺยาณํ มชฺฌกฺลฺยาณํ ปริโยสานกฺลฺยาณํ
 สาคถํ สพฺยณฺชนํ, เกวลปริปฺณฺณํ ปริสุทฺธํ พุรหฺมจฺริยํ ปกาเสติ. ตํ ฆมฺมํ สฺฐนาติ คหปติ วา
 คหปติปฺตฺโต วา อณฺณตรสฺมี วา กุเล ปจฺจจาชาโต, โส ตํ ฆมฺมํ สฺฐวา ตถาคเต สทฺธํ
 ปฏฺฐิตภติ, โส เตน สทฺธาปฏฺฐิตาเกน สมฺนฺนาคโต อิติ ปฏฺฐิสถฺยจฺกฺขติ “สมฺพาโธ ฆรวาโธ
 รัชชาปโธ,^๖ อพฺุโลกาโธ ปพฺพชฺชา, นยิทํ สฺกฺริ อการํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปฺณฺณํ
 เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิจิตํ พุรหฺมจฺริยํ จริตุ. ยนฺนฺนาหํ เกสมสฺสํ โธหารเตวา กาสายานิ
 วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อการสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชยนฺ”ติ. โส อปเรณ สมฺเยน อปฺปี วา
 โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปี วา ฌาติปริวฏฺฐิํ ปหาย มหนฺตํ วา
 ฌาติปริวฏฺฐิํ ปหาย เกสมสฺสํ โธหารเตวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อการสฺมา
 อนคาริยํ ปพฺพชฺติ.

[๔๑๑] โส เอวํ ปพฺพชฺชิตอ สฺมาโน ภิกฺขุณฺโณ ลิกฺขาสาชีวสฺมาปฺนฺโน ปาณาติปาตํ
 ปหาย ปาณาติปาตา ปฏฺฐิวิโรโต โหติ นิหิตทณฺโท นิหิตสตุโธ ลชฺชิตํ ทยาปฺนฺโน,
 สพฺพปาณฺณุตฺติตานุกมฺปิ วิหฺรติ.

อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏฺฐิวิโรโต โหติ ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขิ,

^๖ ก. รัชปโธ

อเถเนน สุจิภูเตน อตตนา วิหริติ.

อพฺรหฺมจฺริยํ ปหาย พฺรหฺมจฺริ โหติ อาราจฺริ วิรโต เมธฺนา คามชฺมมา.

มุสฺวาทํ ปหาย มุสฺวาทา ปฏฺวิโรโต โหติ สจฺจวาทิ สจฺจสนฺโห เถโต ปจฺจยิโก
อวิสฺวาทโก โลกสฺส.

ปีสุณฺณ วาจํ ปหาย ปีสุณฺณาย วาจาย ปฏฺวิโรโต โหติ, อิติ สุตฺวา น อมฺตร อกฺขาตา
อิมสฺสฺ เกทาย, อมฺตร วา สุตฺวา น อิมสฺสฺ อกฺขาตา อมฺสฺ เกทาย, อิติ ภินฺนํ วา สนฺชฺตา,
สทิตานํ วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคการาโม สมคฺครโต สมคฺคคนฺนํ สมคฺคกรณํ วาจํ ภาสิตา
โหติ.

พฺรสุํ วาจํ ปหาย พฺรสุาย วาจาย ปฏฺวิโรโต โหติ, ยา सा वाजा नेला कण्ठसुखा
เปมนिया ททฺยจฺมา โปริ พหฺชนกนฺดา พหฺชนมนฺปา ตถารูปี วาจํ ภาสิตา โหติ.

สมฺพฺปลาปี ปหาย สมฺพฺปลาปา ปฏฺวิโรโต โหติ กาลวาทิ ภูตวาทิ อตฺถวาทิ
ชฺมวาทิ วินยวาทิ, นิชานวตี วาจํ ภาสิตา กาลนฺ สापเทสฺสฺ ปริยฺนตวตี อตฺถสฺสฺหิตํ.

โส พิชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏฺวิโรโต โหติ. เอกภตฺติโก โหติ รตฺตฺปรโต วิรโต
วิกาลโกชฺนา. นจฺจคิตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏฺวิโรโต โหติ. มาลาคนฺชฺวิเลปนชฺารณมณฺชฺน-
วิภูสนฺภูชานา ปฏฺวิโรโต โหติ. อุจฺจาสยฺนมหาสยฺนา ปฏฺวิโรโต โหติ. ชฺาตรฺปรชตฺปฏฺคฺคหฺณา
ปฏฺวิโรโต โหติ. อามกชฺลฺยปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ. อามกมฺสฺปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ.
อิตฺถิโกมาริกปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ. ทาสิตาสปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ.
อเชพกปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ. กุกฺกฺสุกรปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ.
หตฺถิตวาสฺสวพวปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ. เขตฺตวตฺตฺปฏฺคฺคหฺณา ปฏฺวิโรโต โหติ.
ทฺุเตยฺยปหิณคฺมนานฺโยคา ปฏฺวิโรโต โหติ. กยวิกฺกยา ปฏฺวิโรโต โหติ. ตฺุลาภฺกํสฺทฺภูมานฺภู
ปฏฺวิโรโต โหติ อุกโกภฺนวณฺจนนิกตฺสวโยคา⁷ ปฏฺวิโรโต โหติ. ฉทฺนวชฺพนฺชน-
วิปรามสอาโลปสทสกาธา ปฏฺวิโรโต โหติ.

โส สนฺตฺภูโจ โหติ กายปฺริหาริเกน จิวเรณ กุจฺฉิปฺริหาริเกน ปิณฺชปาเตน, โส เยน
เยเนว ปกฺกมตฺติ, สฺมาทาเยว ปกฺกมตฺติ. เสยฺยถาปี นาม ปกฺกชฺิ สกฺกฺไณ, เยน เยเนว เทตฺติ,
สปตฺตภาโรว เทตฺติ; เอวเมว ภิกฺขุ สนฺตฺภูโจ โหติ กายปฺริหาริเกน จิวเรณ กุจฺฉิปฺริหาริเกน

⁷ ก. ฉ.ม. ... สวโยคา

ปิณฑปาเตน, โส เยน เยนเนว ปกกมติ, समाथाएव पकगमति. โส อิมินา อริเณ สีสกขุเนน
สมนุनाคโต อหุตตคัม อนวชชสุขัม ปฏิสัเวเทติ.

โส จกขุณา รูปึ ทิสฺวา น นิमितตคคาหี โหติ นานุพยลชนคคาหี, ยตฺวาธิกรณเมณํ
จกขุณฺทริยํ อสัวคัม วิหรนฺตํ อภิขุณาโทมนสฺสา ปापกา อกฺุสลา ฐมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยํ,
ตสฺส สัวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกขุณฺทริยํ, จกขุณฺทริเย สัวรั อापชฺชติ. โสเตน สทฺทํ
สุตฺวา ๔เป๔ ฆาเนน กนฺธํ ฆายิตฺวา. ชิวฺหาเย รสํ สายิตฺวา. กาเยน โฝฏฺจพฺพํ ผุสิตฺวา.
มนสา ฐมฺมํ วิลฺลยาเย น นิमितตคคาหี โหติ นานุพยลชนคคาหี, ยตฺวาธิกรณเมณํ มนินฺทริยํ
อสัวคัม วิหรนฺตํ อภิขุณาโทมนสฺสา ปापกา อกฺุสลา ฐมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยํ, ตสฺส สัวราย
ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทริยํ, มนินฺทริเย สัวรั อापชฺชติ. โส อิมินา อริเณ อินฺทริยสัวเรน
สมนุनाคโต อหุตตคัม อพฺยาเสกสุขัม ปฏิสัเวเทติ.

โส อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี
โหติ, สมฺมิลชฺชิตे ปสारीเต สมฺปชานการี โหติ, สัมาภูิปตฺตจิวรชารणे สมฺปชานการี โหติ,
อสิเต ปีเต ขายิตे สายิตे สมฺปชานการี โหติ, อจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ,
คเต จิตे นิสินฺเน สุตฺเต ชากริตे ภาสิตे ตฺถนฺหิภาเว สมฺปชานการี โหติ.

[๔๑๒] โส อิมินา จ อริเณ สีสกขุเนน สมนุนาคโต (อิมาย จ อริยาเย
สนฺตฺตฺกฺุจฺยา สมนุนาคโต)^๘ อิมินา จ อริเณ อินฺทริยสัวเรน สมนุนาคโต, อิมินา จ อริเณ
สตีสมฺปชลฺเณน สมนุนาคโต วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชฺติ: อรลฺลํ รุกฺขมฺมถํ ปพฺพตํ กนฺทํ
คิริคฺุหํ สฺุसानํ วนปตฺถํ อพฺุโกกาถํ ปลาตปฺลชฺชํ. โส ปจฺจนาภตฺตํ ปิณฑปาตปฏิกฺกนฺโต
นีสีทิติ ปลลฺงกํ อาภุชิตฺวา อุขฺุ กายํ ปณฺชิยาเย ปริมุขํ สตี อฺุปฏฺุจเปตฺวา. โส อภิขุณฺํ โลกเ
ปหาย วิคตฺาภิขุณฺเณน เจตสา วิหรติ, อภิขุณฺาย จิตฺตํ ปริโสเชติ. พฺยาปาทปโทสํ ปหาย
อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหรติ สพฺพปาณภูตहितานุกมฺปิ, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเชติ.
ถินมิทฺุชํ ปหาย วิคตฺถินมิทฺุชโร วิหรติ อาโลกสลฺลยิ สโต สมฺปชานา, ถินมิทฺุชา จิตฺตํ
ปริโสเชติ. อฺุทฺุชจกฺุจกฺุจจํ ปหาย อนฺุทฺุชโต วิหรติ อหุตตคัม วุปสนฺตจิตฺโต, อฺุทฺุชจกฺุจกฺุจจา

^๘ จุฬหคฺุถิปโทปมฺสฺสฺเต ๒๕๕ ๐งฺเก โอลเกตพฺุทํ

จิตต์ ปริโสเชติ. วิจิกิจฺจํ ปหาย ตินฺณวิจิกิจฺโจ วิหฺรติ อกถํถิ กุสเลสุ ชฺมเมสุ, วิจิกิจฺจาย
จิตต์ ปริโสเชติ.

[๔๑๓] โส อิมํ ปณฺจ นีวรณํ ปหาย เจตโส อุปกฺกิลเส ปณฺณาย ทุพฺพลีกรณํ
วิ วิจฺเจว กามเหติ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ชฺมเมหิ สวิตกํ สวิจาร์ วิเวกชํ ปิติสฺขํ ปจฺมํ ฌานํ
อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ. ปุณฺ จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิตกฺกวิจาร์ณํ วุปสมมา อชฺมตฺตํ สมฺปสาทนํ
เจตโส เอโกทิกาวํ อวิตกํ อวิจาร์ สมาริชํ ปิติสฺขํ ทุคฺคิยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ ฯเปฯ
คฺคิยํ ฌานํ ... จตฺตถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ.

[๔๑๔] โส จกฺขุณา รูปี ทิสฺวา ปิยฺรูเป รูเป น สารชฺชติ, อปฺปิยฺรูเป รูเป น
พฺยาปชฺชติ, อุปกฺกิตฺกายสฺติ จ วิหฺรติ อปฺปมาณเจตโส, ตณฺจ เจโตวิมุตฺตี ปณฺณาวิมุตฺตี
ยถาภูตํ ปชานาติ, ยตฺถสฺส เต ปาปกา อกุสลา ชฺมมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ. โส เอวํ
อนุโรชฺวิโรชฺวิปฺปหิโน ยงฺกิลฺลิจิ เวทนํ เวเทติ สฺขํ วา ทุกฺขํ วา อทฺทกฺขมฺสฺขํ วา, โส ตํ
เวทนํ นาทินนฺทติ นาทิวทติ, นาชฺโฆสาย ติฏฺฐติ. ตสฺส ตํ เวทนํ อนาทินนฺทโต อนาทิวโต
อนชฺโฆสาย ติฏฺฐโต ยา เวทนาสุ นนฺทติ, สา นิรุชฺฌติ, ตสฺส นนฺทินิโรชา อุปาทานนิโรชฺ,
อุปาทานนิโรชา ภวานิโรชฺ, ภวานิโรชา ชาตินิโรชฺ, ชาตินิโรชา ชรามรณํ โสกฺปริเทวทฺทกฺข-
โทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ. เอวเมตฺสฺส เกวลสฺส ทฺทกฺกขณฺตสฺส นิโรชฺ โหติ. โสเตน
สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฌาเนน คณฺธํ ฌายิตฺวา. ชิวฺหาย รลํ สายิตฺวา. กายเณ โผฏฺฐพฺพํ
มุสฺสิตฺวา. มนฺสา ชฺมมํ วิญฺญาเย ปิยฺรูเป ชฺมเม น สารชฺชติ, อปฺปิยฺรูเป ชฺมเม น พฺยาปชฺชติ,
อุปกฺกิตฺกายสฺติ จ วิหฺรติ อปฺปมาณเจตโส, ตณฺจ เจโตวิมุตฺตี ปณฺณาวิมุตฺตี ยถาภูตํ
ปชานาติ, ยตฺถสฺส เต ปาปกา อกุสลา ชฺมมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ. โส เอวํ อนุโรชฺวิโรชฺ
วิปฺปหิโน ยงฺกิลฺลิจิ เวทนํ เวเทติ สฺขํ วา ทุกฺขํ วา อทฺทกฺขมฺสฺขํ วา, โส ตํ เวทนํ นาทินนฺทติ
นาทิวทติ, นาชฺโฆสาย ติฏฺฐติ. ตสฺส ตํ เวทนํ อนาทินนฺทโต อนาทิวโต อนชฺโฆสาย
ติฏฺฐโต ยา เวทนาสุ นนฺทติ, สา นิรุชฺฌติ. ตสฺส นนฺทินิโรชา อุปาทานนิโรชฺ,
อุปาทานนิโรชา ภวานิโรชฺ, ภวานิโรชา ชาตินิโรชฺ, ชาตินิโรชา ชรามรณํ โสกฺปริเทวทฺทกฺข-
โทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ. เอวเมตฺสฺส เกวลสฺส ทฺทกฺกขณฺตสฺส นิโรชฺ โหติ. อิมํ ไช
เม ตฺมมฺห ภิกฺขเว สํชิตฺเตน ตณฺหาสขฺยวิมุตฺตี ชาเรถ. สาทิ ปน ภิกฺขุ เกวณฺณปฺตฺตํ

มหาตณฺหาชาตตณฺหาสงฆาฎปปฏิมุกนฺติ.

อิทมโวจ ภควา. อตตมนา เต ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทนต์ิ.

มหาตณฺหาสงฆยสฺสตุตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํ.

๘. มหาตณฺหาสังฆยสฺสตุต^๙

ว่าด้วยความสันตณฺหาสฺสตุตโรหญฺ

ทิกฺขุณฺของสาตติภิกฺขุ

[๑๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าสาตติบุตรชาวประมง มีทิกขุชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูชาตินั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป” ลำดับนั้น ภิกษุเป็นอันมากได้ฟังว่า “สาตติภิกษุบุตรชาวประมง มีทิกขุชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูชาตินั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป” จึงเข้าไปหาสาตติภิกษุแล้วถามว่า “ท่านสาติ ทราบว่า ท่านมีทิกขุชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูชาตินั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป” จริงหรือ” สาตติภิกษุตอบว่า “จริง ท่านทั้งหลาย ผมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงว่า วิญญูชาตินั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป”

ภิกษุเหล่านั้นปรารภนาที่จะปลดเปลื้องสาตติภิกษุบุตรชาวประมงจากทิกขุชั่วนั้น จึงซักไซ้ ไล่เลียง สอบสวนว่า “ท่านสาติ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ ท่านอย่าได้ กล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเป็นการไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสอย่างนี้เลย ท่านสาติ วิญญูชาตอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดยปริยายเป็นอันกว่า “ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญูชาต” สาตติภิกษุบุตรชาวประมงถูกภิกษุเหล่านั้นซักไซ้ ไล่เลียง สอบสวนอยู่เมื่อดังนี้ ก็ยังยึดมั่นถือมั่นทิกขุชั่วนั้นอย่างรุนแรง กล่าวอยู่ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึง ธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูชาตินั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป”

^๙ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ

เพื่อนภิกษุไม่อาจเปลี่ยนทิฏฐิของท่านสาติ

[๓๕๗] ภิกษุเหล่านั้นเมื่อไม่อาจปลดเปลื้องสาติภิกษุบุตรชาวประมงจากทิฏฐิชั่วนั้นได้ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สาติภิกษุมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้นั้นแลมิใช่อื่นท่องเที่ยวไป แล่นไป” ข้าพระองค์ทั้งหลายได้สดับมาว่า “สาติภิกษุมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้นั้นแล มิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป” ครั้งนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าไปหาสาติภิกษุแล้วถามว่า “ท่านสาติ ทราบว่า ท่านมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญาณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป จริงหรือ” เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายถามอย่างนี้ สาติภิกษุได้ตอบข้าพระองค์ทั้งหลายว่า “จริง ท่านทั้งหลาย ผมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญาณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป” ลำดับนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายปรารถนาจะปลดเปลื้องสาติภิกษุจากทิฏฐิชั่วนั้น จึงซักไซ้ ไล่เลียง สอบสวนว่า “ท่านสาติ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ ท่านอย่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเป็นการไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสอย่างนี้เลย ท่านสาติ วิญญาณอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดยปริยายเป็นอนุสาวนกว่า “ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้น แห่งวิญญาณ” สาติภิกษุถูกข้าพระองค์ทั้งหลายซักไซ้ ไล่เลียง สอบสวนอยู่เมื่อนานนี้ ก็ยังยึดมั่นถือมั่นทิฏฐิชั่วนั้นอย่างรุนแรง กล่าวอยู่ว่า “จริง ท่านทั้งหลาย ผมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญาณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายไม่อาจปลดเปลื้องสาติภิกษุจากทิฏฐิชั่วนั้น จึงมากราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาค”

พระพุทธเจ้าทรงตำราบท่านสาติ

[๓๕๘] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาตรัสว่า “มาเถิด ภิกษุ เองจงไปเรียกสาติภิกษุบุตรชาวประมงมาตามคำของเราว่า “ท่านสาติ พระศาสดาตรัสเรียกท่าน” ภิกษุรูปนั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงเข้าไปหาสาติภิกษุแล้วบอกว่า “ท่านสาติ

พระศาสดาตรัสเรียกท่าน” สาคติภิกษุรับคำภิกษุนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัต แล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคตรัสถามเธอว่า “สาคติ ได้ยินว่า เธอมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูณินั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป จริงหรือ” สาคติภิกษุทูลตอบว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์รู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูณินั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “สาคติ วิญญูณินั้นเป็นอย่างไร” สาคติภิกษุทูลตอบว่า “สภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ เสวยวิบากแห่งกรรมทั้งหลายทั้งส่วนดีและส่วนชั่วในที่นั้น ๆ เป็นวิญญูณ พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “โมฆบุรุษ เธอรู้ธรรมอย่างนี้ที่เราแสดงแล้วแก่ใครเล่า วิญญูณอาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น เรากล่าวไว้แล้วโดยปริยายเป็นอนเกว่า “ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญูณ” ก็เมื่อเป็นดังนี้ เธอชื่อว่ากล่าวต่อเรา ชุดตนเองและจะประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก เพราะทิฏฐิที่ตนถือผิด โมฆบุรุษ ความเห็นของเธอนั้นจักเป็นไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน”

ปัจจัยเป็นเหตุเกิดแห่งวิญญูณ

[๓๕๕] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร สาคติภิกษุบุตรชาวประมงนี้จะเป็นผู้ทำความเจริญในธรรมวินัยนี้ได้บ้างหรือไม่” ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “จะพึงมีอย่างไรได้ ข้อนี้นี้ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลอย่างนี้ สาคติภิกษุบุตรชาวประมงจึงนั่งนิ่ง ก่อเงิน คอดก กัมหน้า ชบเซา หมคปฏิภาณ จากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่สาคติภิกษุบุตรชาวประมงเป็นผู้หนึ่ง ก่อเงิน คอดก กัมหน้า ชบเซา หมคปฏิภาณแล้ว จึงตรัสกับเธอว่า “โมฆบุรุษ เธอจักปรากฏด้วยทิฏฐิชั่วของตนนั้น เราจักสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย ย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้ว เหมือนที่สาคติภิกษุกกล่าวต่อเรา ชุดตนเองและจะประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก เพราะทิฏฐิที่ตนถือผิดหรือ” ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ข้อนี้นี้ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า เพราะวิญญูณอาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายโดยปริยายเป็นอนเกว่า “ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญูณ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ดิละ ดิละ เธอทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรมตามที่เราแสดงแล้ว วิญญาณอาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น เรากล่าวไว้แล้วโดยปริยายเป็นอนุว่า “ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ” แต่สาติภิกษุ บุตรชาวประมงนี้กล่าวต่อเรา ขุดตนเองและจะประสบสิ่งที่มีโช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิวฏฐิตินถือผิด ความเห็นอย่างนั้นของโหมฆบุรุษนั้น จักเป็นไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์ และเพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน

[๔๐๐] ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยปัจจัยใด ๆ ก็นับว่า “วิญญาณ” ตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ ก็นับว่า “จักขุวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโสตและสัททารมณฺ์ก็นับว่า “โสตวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยฆานะและคันธารมณฺ์ก็นับว่า “ฆานวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวหาและรสารมณฺ์ก็นับว่า “ชีวหาวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพารมณฺ์ก็นับว่า “กายวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ก็ นับว่า “มโนวิญญาณ”

ภิกษุทั้งหลาย ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อใด ๆ ก็นับว่า “ไฟ” ตามเชื้อนั้น ๆ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยไม้ก็นับว่า “ไฟไม้” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยป่าก็นับว่า “ไฟป่า” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหญ้าก็นับว่า “ไฟหญ้า” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยมูลโคก็นับว่า “ไฟมูลโค” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยแกลบก็นับว่า “ไฟแกลบ” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหยากเยื่อก็นับว่า “ไฟหยากเยื่อ” แม้ฉันทใด วิญญาณก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยใด ๆ ก็ นับว่า “วิญญาณ” ตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ก็นับว่า “จักขุวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโสตและสัททารมณฺ์ก็นับว่า “โสตวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยฆานะและคันธารมณฺ์ก็นับว่า “ฆานวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวหาและรสารมณฺ์ก็นับว่า “ชีวหาวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพารมณฺ์ก็นับว่า “กายวิญญาณ” วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ก็นับว่า “มโนวิญญาณ”

ปัจจัยเป็นเหตุเกิดแห่งขันธ ๕

[๔๐๑] ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นว่า “ขันธ ๕ เกิดขึ้นแล้วหรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นว่า “ขันธ ๕ นั้นเกิดขึ้นเพราะอาหารหรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นว่า “ขันธ ๕ นั้นมีความดับเป็นธรรมดาเพราะความดับแห่งอาหารนั้นหรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ความสงสัยเกิดขึ้นเพราะความเคลือบแคลงว่า “ขันธ ๕ นี้มีหรือไม่”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ความสงสัยเกิดขึ้นเพราะความเคลือบแคลงว่า “ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นมีหรือไม่”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ความสงสัยเกิดขึ้นเพราะความเคลือบแคลงว่า “ขันธ ๕ นั้นมีความดับเป็นธรรมดาเพราะความดับแห่งอาหารนั้นมีหรือไม่”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“บุคคลเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “ขันธ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นได้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“บุคคลเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้น” ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นได้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“บุคคลเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “ขันธ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นได้หรือ”

]“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า “ขันธ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้วแม้ดังนี้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในชื่อว่า “ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นแม่ดังนี้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในชื่อว่า “ขันธ ๕ นั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นแม่ดังนี้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “ขันธ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้วดังนี้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นดังนี้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “ขันธ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นดังนี้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“หากเธอทั้งหลายจะพึงติดอยู่ เพลิดเพลินอยู่ ปรารถนาอยู่ ยึดถืออยู่ซึ่งทิวฏฐิอัน บริสุทธิศุคผ่องอย่างนี้ว่าเป็นของเรา เธอทั้งหลายจะพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบด้วยแพ ซึ่งเรา แสดงแล้วเพื่อประโยชน์แก่การสลัดออก มิใช่แสดงเพื่อประโยชน์แก่การยึดถือหรือ”

“ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“หากเธอทั้งหลายไม่ติดอยู่ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ไม่ปรารถนาอยู่ ไม่ยึดถืออยู่ซึ่งทิวฏฐิอัน บริสุทธิศุคผ่องอย่างนี้ว่าเป็นของเรา เธอทั้งหลายจะพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบด้วยแพ ซึ่ง เราแสดงแล้วเพื่อประโยชน์แก่การสลัดออก มิใช่แสดงเพื่อประโยชน์แก่การยึดถือหรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

ปฎิจจสมุปบาท : กระบวนการเกิด

[๔๐๒] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ ชนิดนี้ มีเพื่อความดำรง อยู่แห่งสัตว์ที่เกิดแล้วบ้าง เพื่อความอนุเคราะห์เหล่าสัตว์ที่แสวงหาภพที่เกิดบ้าง อาหาร ๔ ชนิด อะไรบ้าง คือ

๑. กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว) หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง
๒. ผัสสาหาร (อาหารคือการสัมผัส)
๓. มโนสัจฺเจตนาหาร (อาหารคือความจงใจ)
๔. วิญฺญาณาหาร (อาหารคือวิญญาณ)

อาหาร ๔ ชนิดนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไร เป็นแดนเกิด อาหาร ๔ ชนิด นี้มีตัณหาเป็นต้นเหตุ มีตัณหาเป็นเหตุเกิด มีตัณหาเป็นที่ เกิด มีตัณหาเป็นแดนเกิด ตัณหานี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด ตัณหานี้มีเวทนาเป็นต้นเหตุ มีเวทนาเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นที่เกิด มีเวทนา เป็นแดนเกิด เวทนานี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มี อะไรเป็นแดนเกิด เวทนานี้มีผัสสะเป็นต้นเหตุ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นที่เกิด มี ผัสสะเป็นแดนเกิด ผัสสะนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มี อะไรเป็นแดนเกิด ผัสสะนี้มีสพายตนะเป็นต้นเหตุ มีสพายตนะเป็นเหตุเกิด มีสพายตนะ เป็นที่เกิด มีสพายตนะเป็นแดนเกิด สพายตนะนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มี อะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด สพายตนะนี้มีนามรูปเป็นต้นเหตุ มีนามรูปเป็นเหตุ เกิด มีนามรูปเป็นที่เกิด มีนามรูปเป็นแดนเกิด นามรูปนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุ เกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด นามรูปนี้มีวิญญาณเป็นต้นเหตุ มีวิญญาณเป็น เหตุเกิด มีวิญญาณเป็นที่เกิด มีวิญญาณเป็นแดนเกิด วิญญาณนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไร เป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด วิญญาณนี้มีสังขารเป็นต้นเหตุ มี สังขารเป็นเหตุเกิด มีสังขารเป็นที่เกิด มีสังขารเป็นแดนเกิด สังขารทั้งหลายเหล่านี้มีอะไร เป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด สังขารทั้งหลาย เหล่านี้มีอวิชชาเป็นต้นเหตุ มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชาเป็นที่เกิด มีอวิชชาเป็นแดนเกิด

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สพายนะจึงมี

เพราะสภาพตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาสจึงมี
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

[๔๐๓] ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี” เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้เป็นอย่างไร”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี” เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี” เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“เรากล่าวแล้วว่า “เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี” เพราะตัณหาเป็นปัจจัยอุปาทานจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็น
 อย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๐๔] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เธอ
 ทั้งหลายกล่าวอย่างนั้น แม้เราก็ก่ออย่างนั้น เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้
 จึงเกิดขึ้น คือ

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญานจึงมี
เพราะวิญญานเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สพายตนะจึงมี
เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้อย่างนี้

ปฏิบัติสมุปปาท : กระบวนการดับ

เพราะอวิชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ	สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ	วิญญานจึงดับ
เพราะวิญญานดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สพายตนะจึงดับ
เพราะสพายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

[๔๐๕] ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ” เพราะชาติดับ
ชราและมรณะจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้า
พระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะภพดับ ชาติจึงดับ” เพราะภพดับ ชาติจึงดับใช่หรือไม่
หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะภพดับ ชาติจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้
พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ” เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ
ใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้
พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ” เพราะตัณหาดับ อุปาทาน
จึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็น
อย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ” เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึง
ดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่าง
นี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ” เพราะผัสสะดับ เวทนา จึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะสพายนะดับ ผัสสะจึงดับ” เพราะสพายนะดับ ผัสสะจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะสพายนะดับ ผัสสะจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะนามรูปดับ สพายนะจึงดับ” เพราะนามรูปดับ สพายนะจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะนามรูปดับ สพายนะจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ” เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ” เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า “เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ” ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาดับสังขารจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๐๖] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เธอทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ แม้เราก็ก้าวอย่างนี้ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ

เพราะอวิชชาดับ	สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ	วิญญานจึงดับ
เพราะวิญญานดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สพายตนะจึงดับ
เพราะสพายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้อย่างนี้

พระธรรมคุณ

[๔๐๗] “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกลับระลึกถึงขันธ์ ชาติ อุทยตนะ ในอดีตกาลว่า “ในอดีตกาลยาวนาน เราได้มีแล้วหรือ หรือมิได้มีแล้วหนอ เราได้เป็นอะไรมาหนอ เราได้เป็นอย่างไรมาหนอ เราได้เป็นอะไรแล้วจึงมาเป็นอะไรอีกหนอ” บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกลับระลึกถึงขันธ์ ชาติ อุทยตนะในอนาคตกาลว่า “ในอนาคตกาลยาวนาน เราจักมีหรือ หรือจักไม่มีหนอ เราจักเป็นอะไรหนอ เราจักเป็นอย่างไรหนอ เราจักเป็นอะไรแล้วไปเป็นอะไรอีกหนอ” บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้ จะพึงมีความสงสัยภายในตนปรารถนาปัจจุบันกาล ในบัดนี้ว่า “เราเป็นอยู่หรือ หรือไม่เป็นอยู่หนอ เราเป็นอะไรหนอ เราเป็นอย่างไรหนอ สัตว์นี้มาจากไหนหนอ และเขาจักไปไหนกันหนอ” บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นคังนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “พระศาสดาเป็นครูของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายต้องกล่าวอย่างนี้ด้วยความเคารพต่อพระศาสดา” บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นคังนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “พระสมณะครัสอย่างนี้ และเราทั้งหลายผู้เชื่อว่าเป็นสมณะ ก็กล่าวอย่างนี้” บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นคังนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้ จะพึงยกย่องศาสดาอื่นบ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นคังนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงเชื่อถือข้อวัตร การตั้งลัทธิ และการถือมงคลของพวกสมณพราหมณ์ปฤชชน โดยเชื่อว่าเป็นแก่นสารบ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นคังนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดที่เธอทั้งหลายรู้เอง เห็นเอง ทราบเองแล้ว เธอทั้งหลายจะพึงกล่าวถึงเฉพาะสิ่งนั้นมิใช่หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เรานำเธอทั้งหลายเข้าไป (ถึงนิพพาน) แล้วด้วยธรรมนี้ ซึ่งผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชน พึงรู้เฉพาะตน” เราจึงกล่าวไว้อย่างนี้”

องค์ประกอบแห่งการเกิดในภพ

[๔๐๘] ภิกษุทั้งหลาย เพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกัน การถือกำเนิดในภพจึงมีได้

ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดายังไม่มียระดู และคันธัพพะยัง ไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ยังมีไม่ได้ ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่คันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ยังมีไม่ได้ แต่เมื่อใด มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และคันธัพพะก็ปรากฏ เมื่อนั้น เพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้ มารดาเยี่ยมรักษาทารกในครรภ์นั้น ๘ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง จึงคลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นด้วยความกังวลใจมาก และเลี้ยงทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นซึ่งเกิดแล้วด้วยโลหิตของตนด้วยความห่วงใยมาก น้ำนมของมารดานับเป็นโลหิตในอริยวินัย กุมารนั้นอาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ย่อมเล่นด้วยเครื่องเล่นสำหรับกุมาร คือ ไม้เล็ก ๆ ติ่มไม้หึ่ง หกคะเมน เล่นกังหัน ดวงทราย รถเล็ก หนูเล็ก

ภิกษุทั้งหลาย กุมารนั้นอาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย อัมเอิบ พร้อมพรัง บำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕ ประการ คือ

๑. รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

๒. เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ...

๓. กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔. รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

๕. โภกฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

[๔๐๕] กุมารนั้นเห็นรูปทางตาแล้ว กำหนดในรูปที่น่ารัก จัดเครื่องในรูปที่ไม่น่ารัก เป็นผู้มึสติในกายไม่ตั้งมั่น และมีจิตเป็นกามาวจรอยู่ ไม่รู้ชัดถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เขาเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความยินดีและความยินดีอย่างนี้ เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ย่อมเปล็ดเปล็น บ่นถึง คิดใจเวทนานั้น เมื่อกุมารนั้นเปล็ดเปล็น บ่นถึง คิดใจเวทนานั้นอยู่ ความเปล็ดเปล็นก็เกิดขึ้น ความเปล็ดเปล็นในเวทนาทั้งหลาย เป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย

ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเว ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

ฟังเสียงทางหู ...

ดมกลิ่นทางจมูก ...

ลิ้มรสทางลิ้น ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว กำหนดในธรรมารมณ์ที่น่ารัก ขัดเคืองในธรรมารมณ์
ที่ไม่น่ารัก ย่อมเป็นผู้มีสติในกายไม่ตั้งมั่น และมีจิตเป็นกามาวจรอยู่ ไม่รู้ชัดถึง เจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เขาเป็นผู้สมบุรณ์
ด้วยความยินดีและความยินร้ายอย่างนี้ เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม
มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ย่อมเพติดเพลิน บ่นถึง คิดใจเวทนานั้นอยู่ เมื่อกumarนั้นเพติดเพลิน
บ่นถึง คิดใจเวทนานั้นอยู่ ความเพติดเพลินก็เกิดขึ้น ความเพติดเพลินในเวทนาทั้งหลาย
เป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติ
เป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเว ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่ง
กองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

พระพุทธคุณ

[๔๑๐] ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเอง
โดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝักผู้ที่ควรฝักได้อย่าง
ยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค
ตถาคตนั้นรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเองแล้ว จึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมี
ความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์
พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน กหบดี บุตรกหบดี หรืออนุชน
(คนผู้เกิดภายหลัง) ในตระกูลใดตระกูลหนึ่งย่อมฟังธรรมนั้น ฟังธรรมนั้นแล้วได้ศรัทธาใน
ตถาคต เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมตระหนักว่า “การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทางแห่ง
ธุลี การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์

บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ขัด มิใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด หนุ่งห่มผ้ากา
สาวพัศตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต” ต่อมา เขาละทิ้งกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ และ
เครื่องอาถรรพ์น้อยใหญ่ โกงผมและหนวดหนุ่งห่มผ้ากาสาวพัศตร์ ออกจากเรือนบวชเป็น
บรรพชิต

สิกขาและสาชีพของภิกษุ

[๔๑๑] เขาเมื่อบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพเสมอด้วย ภิกษุ
ทั้งหลาย คือ

๑. ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑอาวุธ และศีลตราวุธ มีความ ละอาย มีความ
เอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่
เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกล
จากเมถุนธรรม อันเป็นกิจของชาวบ้าน

๔. ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก
เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

๕. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้น
เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่
แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดีเพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่
สร้างสรรค์ความสามัคคี

๖. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ
เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๗. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดแต่คำจริง พูดอิงประโยชน์
พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์
เหมาะแก่เวลา

๘. เว้นขาดจากการพรากรพิชคามและภุตคาม

๙. ถันมือเดียว ไม่นั่นตอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล

๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึก
แก่กุศล

๑๑. เว้นขาดจากการตัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอม
และเครื่องประทีนพิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว

๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร

๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา

๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวน ไร่นา และที่ดิน

๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อการขาย

๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่องตวงวัด

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง

๒๖. เว้นขาดจากการตัด (อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น
และการขู่กรรโชก

ภิกษุ นั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกาย และบิณฑบาตพอกุ้มท้อง จะไป ณ ที่
ใด ๆ ก็ไปได้ทันที นกมีปีกจะบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกของมันเป็นภาระบินไป แม้นั้น
ใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง
จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที ภิกษุ นั้นประกอบด้วยอริยศีลขั้นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอัน
ปราศจากโทษในภายใน

ภิกษุ นั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวม
 จักขุนทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและโทมนัส
 ครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงทางหู ... ดมกลิ่น
 ทางจมูก ... ลิ้มรสทางลิ้น ... ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ... รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว
 ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวมมโนทรีซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะเป็น
 เหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนทรี ถึงความ
 สำรวมในมโนทรี ภิกษุ นั้นประกอบด้วยอริยอินทริยสังวร ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนกับ
 กิเลสในภายใน

ภิกษุ นั้นทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้
 เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม
 การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง

การทำจิตให้บริสุทธิ์

[๔๑๒] ภิกษุ นั้นประกอบด้วยอริยสี่ขันธ์ อริยอินทริยสังวรและอริยสติสัมปชัญญะ
 นี้แล้ว พักอยู่ ณ เสนาสนะเจียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าทึบ ที่
 แฉ่ง ลอมฟาง เขากลับจากบิณฑบาตภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกาย
 ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละอกิขณา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) ในโลก
 มีใจปราศจากอกิขณาอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอกิขณา ละพยาบาทและความมุงร้าย มีจิต
 ไม่พยาบาท มุงประโยชน์ เกื้อกูลสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากพยาบาทและความ
 มุงร้าย ละดินมิทระ (ความหุดหู่และแข็งขิม) ปราศจากดินมิทระ กำหนดแสงสว่างมี
 สติสัมปชัญญะอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากดินมิทระ ละอุทัจจกุกกัจจะ (ความฟุ้งซ่านและ
 ความรำคาญใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบอยู่ภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทัจจกุกกัจจะ
 ละวิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ข้ามวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีวิจิกิจฉาในกุศลธรรมอยู่ ชำระจิต
 ให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา

[๔๑๓] ภิกษุ นั้นละนิวรรณ์ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตและเป็น
 เหตุทำปัญญาให้อ่อนกำลังได้แล้ว สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุ
 ปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป

บรรลุดุติยฌานมีความพอใจในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ บรรลุดุติยฌาน ฯลฯ บรรลุดุคตฌาน ฯลฯ อยู่

ความดับแห่งกองทุกข์

[๔๑๔] ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้วไม่กำหนดในรูปที่น่ารัก ไม่ขัดเคืองในรูปที่น่าชัง ย่อมเป็นผู้มีสติในกายตั้งมั่น และมีจิตหาประมาณมิได้อยู่ ทราบชัดถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เธอละความยินดี ยินร้ายอย่างนี้แล้ว เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ ตาม ก็ไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่คิดใจเวทนานั้น เมื่อภิกษุเห็นไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่คิดใจเวทนานั้นอยู่ ความเพลิดเพลินในเวทนาทั้งหลายจึงดับไป เพราะความเพลิดเพลิน ดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสของภิกษุอันนั้นจึงดับ ความดับแห่ง กองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

ฟังเสียงทางหู ...

ดมกลิ่นทางจมูก ...

ลิ้มรสทางลิ้น ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่นิยิตินธรรมารมณ์ที่น่ารัก ไม่ขัดเคืองในธรรมารมณ์ที่น่าชัง ย่อมเป็นผู้มีสติในกายตั้งมั่น และมีจิตหาประมาณมิได้อยู่ ทราบชัดถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เธอละความยินดี ยินร้ายอย่างนี้แล้ว เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ ตาม ก็ไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่คิดใจเวทนานั้น เมื่อภิกษุเห็นไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่คิดใจเวทนานั้นอยู่ ความเพลิดเพลินในเวทนาทั้งหลายจึงดับไป เพราะความเพลิดเพลิน ดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสของภิกษุอันนั้นจึงดับ ความดับแห่ง กองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำตักขุวิมุตติโดยย่อของเรานี้ อนึ่ง เธอทั้งหลายจงทรงจำสติภิกษุบุตรชาวประมงว่า เป็นผู้ติดอยู่ในข่ายคือตักขุและกองแห่งตักขุใหญ่”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภิกษุเหล่านี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภิกษุของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหาตักขุวิมุตติที่ ๘ จบ
